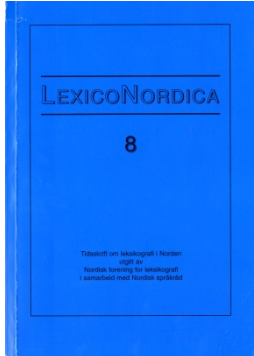

LexicoNordica

Forfatter:	Sölve Ohlander [Tolv kilo engelska lexikon]	
Anmeldt værk:	<i>The American Heritage Dictionary of the English Language</i> . Fourth ed. 2000. Executive Editor: Joseph P. Pickett. Houghton Mifflin Company. <i>Collins English Dictionary</i> . Fourth ed. 1998 (= "Millennium edition" 1999). Editorial Director: Diana Treffry. HarperCollins. <i>Encarta World English Dictionary</i> 1999. Editor-in-Chief: Kathy Rooney. Bloomsbury. <i>The New Oxford Dictionary of English (NODE)</i> 1998. Editor: Judy Pearsall. Oxford University Press.	
Kilde:	LexicoNordica 8, 2001, s. 203-235	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Sölve Ohlander

Tolv kilo engelska lexikon

The American Heritage Dictionary of the English Language. Fourth ed. 2000. Executive Editor: Joseph P. Pickett. Houghton Mifflin Company.

Collins English Dictionary. Fourth ed. 1998 (= "Millennium edition" 1999). Editorial Director: Diana Treffry. HarperCollins.

Encarta World English Dictionary 1999. Editor-in-Chief: Kathy Rooney. Bloomsbury.

The New Oxford Dictionary of English (NODE) 1998. Editor: Judy Pearsall. Oxford University Press.

Abstract

This review article deals with four one-volume, heavyweight dictionaries published around the turn of the millennium 2000. It is noted that the publication of these corpus-based dictionaries – two of them are completely new (*Encarta* and *NODE*), two are fourth editions (*Collins* and *American Heritage*) – on a fiercely competitive market says a great deal about the continuing attraction of dictionaries in book form, despite the onslaught of electronic alternatives. Similarities and differences between the dictionaries are discussed and evaluated (occasionally, also in relation to Swedish dictionaries); the American “accent” of *American Heritage* is noticeable in some respects. All four dictionaries emphasize their inclusion of a large number of “new” words but, it is argued, this is not in itself an important criterion for quality (only one of them includes the word *dotcom* ...). All of them contain a fairly large amount of encyclopedic, basically name-related information (geographical and biographical), occasionally – in some dictionaries – indicating a lack of criteria for selection of such entries. Likewise, they all provide guidance on questions of usage, as well as information about the history of words (etymology, age in English, etc.). With regard to pronunciation, there are some conspicuous differences: *NODE* includes information about pronunciation only for words that may cause problems for native speakers, whereas the others provide such information for all their entries; further, *Collins* and *NODE* both use IPA notation, as opposed to *Encarta* and *American Heritage*. When it comes to meaning, *NODE* is by far the most enlightening and “linguistic” of the dictionaries in its consistent employment of “core senses” and “subsenses” to clarify the relationships between different senses of the same word (incidentally, an approach adopted earlier in some Swedish dictionaries). *Encarta* and *American Heritage* include information about synonyms for a number of words; the others do not. As regards the grammatical properties of words (and meanings), of particular importance for “productive” purposes, *Collins*

and, especially, *NODE* have considerably more to offer than *Encarta* and *American Heritage*. It is concluded that on balance, even though the four dictionaries are all impressive manifestations of modern English lexicography, *NODE* is, to the present reviewer, a cut above the rest.

Inledning

Trots de återkommande profetiorna om bokens död i en skön ny IT-värld så fortsätter de oförskräckt att komma ut, lexikonerna i bokform. Man kunde ju tycka att just ordböcker, i sin egenskap av språklig färskvara, borde tillhöra de främsta kandidaterna för en snar hädanfärd i en språkvärld som särskilt på ordförrådssidan ter sig som stadd i allt snabbare förändring, något som lättare låter sig speglas i mer "dynamiska" elektroniska media än i den "statiska" boken. Men kanske är det så att den genomsnittlige ordboksanvändaren inte främst är intresserad av de senaste lexikaliska innovationerna – de mest påtagliga bevisen på ett språks dynamiska karaktär – utan snarare använder ett lexikon för att få vägledning beträffande den redan väletablerade delen av vokabulären (betydelser, former, stavning m.m.), dvs. språkets mer trögrörliga komponent. Därför kanske det också är så, nu och framöver, att bokformatet för många lexikonanvändare representerar den optimala informationsteknologiska nivån:

It has been observed that a book is a superior piece of mid-technology, rather like the bicycle, which has continued to flourish in the age of the car. Indeed, unless one's computer is already switched on, a dictionary in book form is probably the fastest random access device available. (*Encarta World English Dictionary*, Foreword, s. ix)

Hursomhelst är det uppenbart att det fortfarande finns en stor marknad för lexikon i bokform – liksom en ökande marknad för lexikon i elektronisk form. Annars skulle det vara svårt att förklara att det, lagom till det upphaussade millennieskiftet härom året, portalen mot framtiden, utkom inte mindre än fyra stora enbandslexikon över engelska språket, avsedda för den allmänne lexikonanvändaren världen över. Två av lexikonerna är helt nya: *The New Oxford Dictionary of English* (*NODE*; 1998) och *Encarta World English Dictionary* (1999). Två av dem är nya utgåvor – fjärde upplagan i båda fallen – av välkända standardverk: *Collins English Dictionary* (1998 = "Millennium Edition" 1999) och *American Heritage Dictionary of the English Language* (2000), det sistnämnda verket med en distinkt amerikansk "accent" (se vidare nedan).

Inte minst det faktum att *NODE* och *Encarta* är helt nya lexikon säger en hel del om den förväntade attraktionskraften hos lexikon i bokform, liksom om engelskans historiskt sett unika ställning som världsspråk (Svartvik 1999: 4; jfr begreppet "world English", bl.a. i titeln på *Encarta*). Det säger också mycket om engelskan som lukrativ språkindustri: att slå upp engelska ord är ett dagligt behov för miljoner människor jorden runt.¹ De fyra lexikonerna (alla utom *Collins* finns även i elektronisk form) är således medtävlare på en internationell marknad präglad av stenhård konkurrens. De är avsedda att fungera som auktoritativa referensverk för såväl infödda talare som alla andra för vilka engelskan är viktig, privat eller professionellt; de är däremot inte några "learners' dictionaries" (jfr Ohlander 1996). Den obarmhertiga konkurrensen yttrar sig bl.a. i en marknadsföring präglad av orgier i självförhärligande: ingen (falsk) blygsamhet här inte – "hype" är en dygd. Varianter på temat "bäst i världen" är legio, inte minst på lexikonens pappersomslag: "Voted the world's best dictionary", "The world's most comprehensive dictionary" (*Collins*); "The foremost authority – the most comprehensive coverage of current English", "the most significant development in the description of English since 1884 ..." (*NODE*); "The new authority on the world's language", "The most comprehensive and up-to-date picture of today's English" (*Encarta*); "No other dictionary offers you more ways to learn about our language" (*American Heritage*).

Gemensamt för samtliga lexikon är att de styrker sin auktoritet genom att hänvisa till de synnerligen omfattande databaser man förlitat sig på. *American Heritage* kan tjäna som ett senkommet exempel på den numera självklara användningen av elektronik i lexikografins tjänst, tillämpad korpuslingvistik, en innovation sedan den närmast föregående upplagan från 1992: "We have replaced the citation card file of traditional lexicography with a searchable database of electronic citations, and we have supplemented this in-house resource by making extensive use of online databases that contain billions of citations" (s. viii). Dagens boklexikon bygger sålunda på en elektronisk infrastruktur; produkten är relativt "low-tech", processen "high-tech".

Några basdata: likheter och skillnader

---

¹ Winchester (1998:80) noterar att uttrycket *look up* ('slå upp') inte dyker upp i engelskan förrän under sent 1600-tal; Shakespeare fick klara sig utan lexikon: "Four hundred years ago there was no such convenience available on any English book-shelf."

Som bakgrund till en mer detaljerad granskning av de fyra ordböckerna kan det här vara på sin plats att i all korthet beröra vissa övergripande likheter och skillnader dem emellan. Låt oss börja med deras yttre attribut, det som först möter varje presumtiv lexikonköpare.

I samtliga fall rör det sig om rejäla storformatare, egentligen ganska otympliga pjäser som normalt kräver ett skrivbord som underlag för en någorlunda bekväm hantering.² Detta intryck förstärks när man håller dem i handen – eller rättare sagt båda händerna. Samtliga går i tungvikt, även om gruppens Benjamin, *Collins*, i jämförelse med de övriga närmast får klassas som lätt tungvikt. Sammanlagt handlar det om nästan tolv kilo lexikon, fördelade enligt följande: *Collins* 2160 g, *Encarta* 3020 g, *NODE* 3100 g, *American Heritage* 3600 g. Varje lexikons vikt är fördelad på följande antal sidor: *Collins* 1785 (två spalter per sida), *Encarta* 2173 (tre spalter), *NODE* 2152 (tre spalter), *American Heritage* 2074 (två spalter). Det svenska lexikon som i storlek och vikt kan mäta sig med dessa ordböcker är enbandsversionen av *Nationalencyklopedins ordbok (NEO)* (2000), ursprungligen utgiven i tre band (1995).

Övergår man så till att bläddra i böckerna upptäcker man snart att två av lexikonen innehåller illustrationer i samband med vissa uppslagsord: *American Heritage* har ca 4000 färgbilder (foton, kartor etc.), medan *Encarta* nöjer sig med ungefär lika många svartvita illustrationer. Bläddrar man sig fram till slutet av varje lexikon ser man vidare att *Collins* på ett halvdussin sidor ger översiktliga tabeller och uppställningar över vikter och andra måttsenheter, grundämnena samt klassificeringar med både latinsk och engelsk terminologi av övergripande kategorier inom växt- och djurriket. Motsvarande översikter saknas helt i *NODE*, medan *Encarta* ger liknande tabeller och uppställningar, på respektive plats i bokstavsordningen, över såväl "Measurements" som periodiska systemet ("Periodic Table"), liksom över en hel del annat ("Presidents of the United States", "Internet Domain Names", "Runes" etc.). Detsamma gäller i princip – om än inte i detalj – *American Heritage*, som dessutom har kvar sin specialitet från tidigare upplagor i form av ett omfattande appendix över indo-europeiska rötter, deras grundbetydelser och moderna manifestationer i olika språk (s. 2020–2055); i den nya upplagan tillkommer ett

---

² Jfr definitionen i *NODE* av uttrycket *desk dictionary* (betecknat som "chiefly N Amer.): "a one-volume dictionary of medium size"; här är det snarare fråga om "king-size". *NODE* är för övrigt det enda av de fyra lexikonen som har med *desk dictionary* som uppslagsord.

motsvarande, men kortare appendix över semitiska rötter. I samband med dessa historiskt-komparativt intressanta appendix finns också läsvärda läsvärda "essays" över "Indo-European and the Indo-Europeans" (inklusive ett stort och detaljerat uppslag över ljudkorrespondenser mellan olika indoeuropeiska språk, liksom ett särskilt avsnitt om den komparativa metoden) och "Proto-Semitic Language and Culture". Förutom denna historiskt lingvistiska emfas har *American Heritage* även tre inledande essäer över "Regional Patterns of American Speech", "Variation and Change" och "Usage". Liknande folkbildarambitioner kan spåras i *Encarta*, med inledande artiklar om engelsk språkhistoria och lexikografi, liksom om "World English". Det sistnämnda temat behandlas utförligt även i *Collins*, med fokus på olika "Englishes". I *NODE* saknas motsvarighet till detta slags upplysningsverksamhet (som förstås leder till den krassa frågan om hur många lexikonanvändare utanför de specialintresserades krets som verkligen tar del av den).

Ett gemensamt drag för samtliga fyra lexikon – manifesterat på snart sagt varje uppslag – är att de vid sidan av traditionell ordinformation även innehåller en stor mängd encyklopediska uppslagsord, med fokus på olika slags egennamn: "12,000 encyclopedic entries" (*NODE*); "18,500 encyclopedic entries" (*Collins*); "Thousands of geographical and biographical entries" (*Encarta*); även *American Heritage* framhåller förekomsten av "biographical and geographical entries".³ De fyra lexikonen illustrerar således senare års tydliga trend mot en uppluckring av skillnaden mellan ordbok och uppslagsverk, där urvalskriterierna inte alltid ter sig självklara (jfr nedan).

Uppslagsord, nya ord m.m.

Av givet intresse vid val av lexikon är antalet uppslagsord, liksom antalet definierade betydelser. I regel är det inte helt lätt att i detta avseende få jämförbara uppgifter på olika lexikons storlek; något standardiserat sätt att räkna uppslagsord (inklusive avledningar, sammansättningar, idiom etc.) finns inte. Detta gäller i än högre grad betydelser. Det enkla verbet *take* ges 76 numrerade betydelser i *Collins*, men bara 41 i *Encarta*.⁴ Detta behöver dock inte alls innebära att

³ Jfr *Collins*: "Famous people and household names from *Andre Agassi* to *Emile Zola* ... Places of interest from *Abbey Theatre* to *Zimbabwe*".

⁴ Winchester (1998:95) påminner om att Samuel Johnson (Dr Johnson), i sitt berömda lexikon från 1755, "listed, with supportive quotations, no fewer than 113 senses of [*take* in its] transitive form and 21 of the intransitive."

Collins här är nästan dubbelt så "bra" som *Encarta*. Samma semantiska materia kan delas upp på en mängd olika sätt: *NODE* ger i stället endast 7 "core meanings" för verbet *take*, där de flesta av dem dock har ett antal underavdelningar; jfr följande avsnitt. Att definiera och gruppera betydelser är som bekant ingen exakt vetenskap. Därför ger lexikonens egna uppgifter (på respektive omslag) om antal redovisade lexikala enheter och betydelser inte någon för lexikonanvändaren i gemen särskilt upplysande bild av varje lexikons omfång: "180,000 references, 196,000 definitions" (*Collins*); "350,000 words, phrases, and definitions" (*NODE*); "Over 100,000 headwords ... Over 400,000 references" (*Encarta*); för *American Heritage* saknas motsvarande uppgifter. Som jämförelse kan nämnas att *NEO* (1995: Förord) behandlar "ca 137.000 språkliga enheter" samt redovisar "68.000 huvudbetydelser" och "26.000 betydelsenyanser". Värt att notera är att samtliga lexikon inkluderar prefix (t.ex. *in-*) och suffix (t.ex. *-esque*) som egna "entries" (vilket i viss mån även gäller exempelvis *NEO*).

Oavsett hur man räknar är det uppenbart att samtliga fyra lexikon både till bredd och djup täcker in en så stor del av engelskans ordförråd att de med god marginal tjänar sitt syfte som referensverk även för relativt avancerade behov, med ett redovisat ordförråd som vida överskrider vad en infödd engelsktalare behärskar.⁵ Exempelvis inkluderar alla de fyra lexikonerna ett adjektiv som *hypergolic* (*Collins*: '(of a rocket fuel) able to ignite spontaneously on contact with an oxidizer'), liksom lingvistiska facktermer som *lemma* (verbet *lemmatize* dock endast i *NODE* och *Collins*), *pragmatics* och *determiner*. Däremot är det bara *NODE* och *Encarta* som har med både *hyperonym* och *hyponym*; *Collins* saknar det förstnämnda ordet, *American Heritage* båda. I gengäld inkluderar samtliga lexikon utom *NODE* de båda substantiven *hypercapnia* (*Encarta*: 'an abnormally high level of carbon dioxide in the blood') och *hyperphagia* (*American Heritage*: 'Abnormally increased appetite for and consumption of food, thought to be associated with a lesion or injury in the hypothalamus'). Exempelen visar hur svårt det kan vara i det individuella fallet att etablera en gräns mellan sådant fackspråk som kan anses även höra till allmänspråket och mer specialiserad fackterminologi (samtliga lexikon använder sig av ett antal markörer för olika fackområden). Olika lexikon drar oundvikligen

---

⁵ "The lexicon of an average native speaker of English contains about 30,000 words" (Radford et al. 1999: 226). Jfr *Encarta* (s. xi): "There are in the region of one million words in the English language today ...". Att dessa uppgifter inte är helt oomtvistade framgår av en jämförelse med Svartvik & Svartvik (2001:VII): "Det engelska ordförrådet är mycket stort, över en halv miljon ord ... – enligt vissa forskare använder många infödda talare ett ordförråd på runt 20.000 ord."

gränsen på olika ställen inom olika fackområden. Att ett så relativt vanligt allmänord som verbet *interconnect*, med avledningen *interconnection*, saknas i *Collins* är däremot förvånande.

Ett av de mest (förmodat) slitstarka försäljningsargumenten för varje nytt lexikon bygger på ordförrådets snabba förändringstakt, med en aldrig sinande ström av nya ord och betydelser: "Over 2,000 words and senses new to the language" (*NODE*); "thousands of [new references]" (*Encarta*); "over 16,000 new and updated entries" (*Collins*); "10,000 new words and senses" (*American Heritage*). Som ett grovt mått på tillväxttakten kan nämnas att den första upplagan av *Collins*, från 1979, uppger sig redovisa "162,000 references"; tjugu år senare är motsvarande siffra 180,000.⁶ Samtidigt vet vi att ordförrådet förändras även genom att ord och betydelser åldras och dör, något som varje nytt lexikon borde ta hänsyn till – men som långt ifrån alltid tycks ske. Som försäljningsargument spelar denna typ av uppdatering en undanskymd roll: när såg man senast en ordbok som i sin senaste upplaga framhåller att hundratals ord och betydelser har utmönstrats sedan den närmast föregående upplagan?

I förordet till *Collins* noteras den exempellöst snabba inverkan på ordförrådet som den nya informationsteknologin i allmänhet och Internet i synnerhet haft sedan mitten av nittiotalet: "The Internet has penetrated all areas of public and private life" (s. x) – med en mängd nya ord och uttryck som följd. Detta speglas naturligtvis i samtliga fyra lexikon, där såväl nya ord och uttryck som nya betydelser av gamla ord – t.ex. *spam* (*American Heritage*: 'Unsolicited e-mail'; även verb) – har sin givna plats. Ett ord som *e-mail* är naturligtvis en självklarhet i de fyra lexikonen. Det fanns för övrigt med som uppslagsord även i den närmast föregående upplagan av *American Heritage* (1992), men då med en fackspråklig markör ("Computer Science"), utmönstrad i den senaste upplagan, ett lexikografiskt indicium på ordets snabba vandring från specialvokabulär till allmänspråk.

Just i den elektroniska världen är det ofta påfallande hur varje nytt lexikon, trots sina ambitioner, tvingas föra en hopplös kamp mot tiden. Ett års – eller bara några månaders – skillnad i utgivningsdatum kan avgöra om ett nytt ord kommer med eller inte. Ett numera vanlig ord som *e-commerce* ('e-handel', 'näthandel') förekommer som uppslagsord i *American Heritage* (utgivningsår 2000), däremot inte i de övriga tre

---

⁶ Ur ett skandinaviskt kulinariskt perspektiv kan bl.a. noteras att lånordet *gravlax* inte finns med som uppslagsord i *Collins* första upplaga, däremot i den senaste, liksom i de övriga tre lexikonen (i två av dessa, *Collins* och *NODE*, med varianten *gravad lax*); *smorgasbord* har fått konkurrens.

lexikonen (utgivningsår 1998–99); detsamma gäller *e-tailer* (*American Heritage*: 'One that sells goods or commodities to consumers electronically, as over the Internet').⁷ Det i dag vanliga *e-learning* saknas i samtliga lexikon. Exempelen visar hur snabbt ordförrådet i Internet-världen förändras: ett ord kan gå från okänt till högfrekvent på mindre än ett år. Att det då blir slumpen som avgör om ett ord "hinner in" i ett nytt lexikon säger sig självt. Ett särskilt illustrativt fall är *dotcom*.

Ordet *dotcom* (från *.com*, utläst "dot com", ett vanligt slut på webbadresser till IT-relaterade företag) har en lika kort som intensiv historia, kännetecknad av ett kraftfullt internationellt genomslag, inte minst i svenskan. I engelskan får ordet – med begränsad användning under 1999 – luft under vingarna samtidigt som det börjar pysa ur den stora IT-bubblan, dvs. under våren 2000. I ett nummer av *Time* (April 17, 2000), till stor del ägnat den vikande aktiemarknaden, presenterar sig *dotcom* för den stora, internationella publiken, både som ensamt substantiv (i plural) och som förled i sammansättningar: *dotcoms*, *dotcomland*, *dotcom companies*, *dotcom boom*, *dotcom debacle*, *dotcom fallout*, *dotcom standards*; i ett senare nummer (Winter 2000/01) förekommer även avledningen *dotcommer*. Under några få månader har *dotcom* således gjort en kometkarriär.⁸ Ordet dyker också upp som namnet på en brittisk TV-serie, sänd under samma namn även i svensk TV sedan april 2001.⁹ Intressant är att ordets genomslag i svenskan sker med minimal fördröjning i relation till det engelska ursprunget, en blixtsnabb resa via tidningarnas ekonomisidor ut i allmänspråket. I *Svenska Dagbladet* (22/4/00) talas det om "en hårdhänt utgallring av dot com-bolag", medan *Dagens Nyheter* (26/5/00) tar upp "dotcom-kraschen på börsen". Därefter har *dotcom* blivit ett i svenska medier hemtamt ord, särskilt i sammansättningar som *dotcom-döden*, *dotcom-eran*, *dotcom-rysare* etc.

---

⁷ Som jämförelse kan nämnas att *e-commerce* (men inte *e-tailer*) finns med i den senaste upplagan av *Norstedts stora engelsk-svenska ordbok* (2000); i *Norstedts stora svensk-engelska ordbok* (2000), liksom i Gullbergs *Svensk-engelsk fackordbok* (2000) ges också *e-commerce* som motsvarighet till svenskans *e-handel*.

⁸ Mina egna observationer i *Time* stöds av följande data, förmedlade av Magnus Ljung, beträffande förekomster av *dotcom* (inklusive avledningar och sammansättningar) enligt *The Independent on CD-ROM* (Chadwyck-Healey). För år 1999: *dotcom* 1 förekomst, *dotcoms* 2; för år 2000: *dotcom* 100, *dotcoms* 11, *dotcommers* 8, *dotcomguy* 7, *dotcomedy* 5, *dotcomming* 1.

⁹ Ett ytterligare tecken på ordets allmänna utbredning är jazzorganisten Jimmy Smiths CD, från år 2000, med titeln (och titellåten) *Dot Com Blues*.

Att *dotcom* plötsligt dyker upp ur cyberrymden kan inte ha varit välkommet för de lexikonutgåvor som legat i startgroparna för det nya millenniet. Av de fyra ordböckerna är det bara *American Heritage* som, tack vare sitt sena utgivningsår, hunnit få med det nya århundradets första riktiga profilor, en lycklig tillfällighet. I den senaste upplagan av *Norstedts stora engelsk-svenska ordbok* (2000) finns ordet också med. Däremot saknas det som engelskt direktlån i *Norstedts stora svensk-engelska ordbok* (2000); detsamma gäller Gullbergs *Svensk-engelsk fackordbok* (2000), liksom *Nyordsboken* (2000).

Exemplet *dotcom* – liksom en mängd liknande fall inom eller utanför IT-området, t.ex. *docusop*¹⁰ – visar det självklara, att lexikon i bokform aldrig på allvar kan konkurrera med lätt uppdaterbara elektroniska ordböcker vad beträffar de senaste orden.¹¹ Ett lexikons bruksvärde ligger ju heller inte primärt i hur många nya ord det innehåller utan snarare i hur det redovisar och behandlar den etablerade kärnan i ett språks ordförråd. Det ständiga tillflödet av nya ord lär man sig i regel ändå, genom den naturliga språkexponering som är en del av varje infödd talares vardag; för språkinlärare i ett främmande land är situationen naturligtvis annorlunda.

Med tanke på informationsteknikens genomslag i lexikonen kan man emellertid inte annat än förvånas över den styvmoderliga behandlingen av ett av IT-erans signalord, det kanske mest globaliserade av alla engelska (?) ord, ett ord som möter oss i varenda e-postadress, dvs. @. Som bekant utläses detta tecken i engelskan som "at"; den engelska beteckningen är *commercial at*. I samtliga lexikon får man leta förgäves efter denna information: under *at* finns ingenting och *commercial at* finns inte som uppslagsord – lika lite som själva tecknet @.¹² En besläktad underlåtenhetssynd i de fyra lexikonen, liksom i de flesta andra, rör den i informellt språk inte ovanliga användningen av siffrorna 2 och 4 för prepositionerna *to* (även adverbet *too*) respektive *for*; jfr t.ex. *4 free* 'gratis' och förkortningen *B2B* (=business to

---

¹⁰ Av de fyra lexikonen är det endast *Encarta* som har *docusop* som uppslagsord. Ordet finns inte heller med i *Norstedts stora engelsk-svenska ordbok* (2000); den svenska motsvarigheten, *dokusåpa*, saknas också i *Norstedts stora svensk-engelska ordbok* (2000) men finns med i *Nyordsboken* (2000).

¹¹ I den elektroniska versionen av *Encarta* (2001) – till skillnad mot bokversionen – finns *dotcom* med som uppslagsord.

¹² Jfr *Norstedts stora engelsk-svenska ordbok* (2000), där *commercial at* finns med. Den svenska motsvarigheten, *snabel-a*, är ett eget uppslagsord i både *Norstedts stora svensk-engelska ordbok* (2000) och Gullbergs *Svensk-engelsk fackordbok* (2000). Även *Nyordsboken* (2000) tar upp ordet och noterar också alternativa benämningar (*alfaslangen*, */kanel/bullen*, *örat*, *snigeln*).

business) 'E-handel mellan företag' (ej i något av lexikonerna). Trots alfabetets tyranni borde det vara möjligt att bereda plats för sådana upplysningar. Ett liknande fall, där det inte ens går att skylla på alfabetet, gäller det informella bruket av *U* som variant av *you* i vissa sammanhang: av de fyra ordböckerna är det endast *Encarta* som redovisar *U* som (informellt) pronomen; inte heller *Norstedts stora engelsk-svenska ordbok* (2000) har med ordet. Även här kan man undra vad detta beror på (brister i det underliggande korpusmaterialet eller något annat?).

Som redan framgått uppvisar de fyra lexikonerna en hel del variationer sinsemellan, trots att de vart och ett täcker in ett mycket stort ordförråd, även inom olika specialområden. Ordböckernas delvis olika "accent" medför också vissa skillnader. *Encarta* framhåller "world English" som sin speciella profil och menar sig till och med vara "the first dictionary to be able to reflect this new world status of English" (s. xi) – en klar överdrift – med uppmärksamheten riktad inte bara mot amerikansk och brittisk engelska, utan också mot "all the other main varieties of English – from Canada, Australia, New Zealand, Africa, Asia, the Caribbean, and the Pacific Rim" (s. xi). Även *Collins* betonar vikten av att täcka in olika slags engelska, "English as it is used in Britain and around the world" (s. ix). Samma emfas på "world English" gäller *NODE*: "There are over 14,000 geographical labels on words and senses in this dictionary" (s. xvi). I *American Heritage* saknas däremot explicit referens till begreppet "world English" – i stället är det "the distinctive and colorful vocabulary used in specific geographic areas in the United States" (omslaget) som särskilt fokuseras.

De fyra lexikonernas något olika profiler kan urskiljas i samband med några konkreta exempelord. *Encarta* är således det enda av lexikonerna som tar upp samtliga följande ord: *bakkie* (Sydafrika: 'pick-up truck'), *bakra* (Karibien: 'a white person, particularly one from Britain'), *larrikin* (Australien/Nya Zeeland: 'sb who is unconventional or nonconformist ...'), *tabanca* (Karibien: 'a state of sadness resulting from unrequited or lost love'). Av dessa fyra ord återfinns tre i vardera *Collins* (där *tabanca* saknas) och *NODE* (där *bakra* saknas). *American Heritage* har endast med *larrikin*, men tar å andra sidan, i enlighet med sina intentioner, upp vissa amerikanska regionalismer som saknas i de övriga lexikonerna, t.ex. verbet *hosey* (New England: 'To choose sides for a children's game'). Som ett mer vardagligt exempel kan nämnas att det nordamerikanska informella bruket av adverbet *too* i betydelsen 'indeed' tas upp inte bara i *American Heritage*, utan också i såväl *Encarta* som *Collins* (*You will too do it!*).

Betydelsen av de just illustrerade skillnaderna, ett symptom på engelskans fortlöpande globalisering och diversifiering (jfr Svartvik 1999:354f.), skall inte överdrivas men antyder kanske ändå problemet med att i ett och samma lexikon ta hänsyn till både globala och mer regionala perspektiv. För den allmänne lexikonanvändare spelar detta förmodligen en underordnad roll. Dessutom förefaller likheterna mellan ordböckerna i detta avseende vara större än skillnaderna. Exempelvis blir man i samtliga upplyst om att (det numera även i Sverige vanliga) *takeaway* (t.ex. *a Chinese takeaway [meal]*, dvs. "hämtmat") i amerikansk engelska motsvaras av *takeout*.

Betydelser

Hur en ordbok bäst ordnar och delar upp den betydelsemateria som är förknippad med varje lexikalisk enhet är ett praktiskt problem för varje lexikograf, ett problem som har sin grund i de klassiska teoretiska svårigheter som vidhäftar varje försök att slutgiltigt, i det individuella fallet, definiera intuitivt uppfattade begrepp som "grad av semantisk likhet" eller "semantisk släktskap". Var går gränsen, i ett strikt synkroniskt perspektiv, mellan homonymi och polysemi?

För lexikonanvändaren är det inte likgiltigt hur ordens betydelser hanteras. Olika strategier härvidlag kan göra stor skillnad för hur ett ord betydelsemassa uppfattas, som (relativ) ordning eller som (mer eller mindre) kaos. I princip kan ett ord med många betydelser behandlas på två olika sätt: (1) som en "platt", linjär räckta betydelser ordnade, låt säga, frekvensmässigt eller kronologiskt; (2) som en hierarkisk struktur där vissa betydelser ses som överordnade i relation till andra, dvs. där framför allt sammanhanget mellan betydelserna snarare än frekvens betonas som övergripande organisationsprincip.¹³ I praktiken blir det oftast fråga om något slags kompromiss mellan dessa grundstrategier, där olika faktorer tillåts påverka presentationsordningen mellan ett ords betydelser. Samtidigt är det tydligt att den hierarkiska strategin, med huvudbetydelser och "underbetydelser", spelar en framträdande roll, i regel i kombination med frekvensmässiga överväganden. Detta speglas väl i de fyra ordböckerna.

Det lexikon som mest explicit och konsekvent bekänner sig till den hierarkiska modellen är tveklöst *NODE*. Redan i förordet till lexikonet (s. vii) anslås tonen: "Past attempts to cover the meaning of all possible

---

¹³ Jfr Malmgren (1992), som ingående diskuterar skillnaden mellan "hierarkisk struktur" och "linjär struktur" vid behandlingen av polysema ord.

uses of a word have tended to lead to a blurred, unfocused result, in which the core of the meaning is obscured by many minor uses." Strax därefter, allra först i ordbokens "Introduction" (s. ix), kommer ett avsnitt med rubriken "Structure: Core Sense and Subsense", som redovisar tankarna bakom uppdelningen av ett ords betydelser i en eller flera kärnbetydelser, som var och en kan ha en eller flera "underbetydelser" – även om många ord har enbart en enda (kärn)betydelse, som t.ex. *gayal* ('a domesticated ox used in the Indian subcontinent'). Vad är då en kärnbetydelse enligt *NODE*?

The core meaning is the one that represents the most literal sense that the word has in ordinary modern usage. This is not necessarily the same as the oldest meaning ... Nor is it necessarily the most frequent meaning, because figurative senses are sometimes the most frequent. It is the meaning accepted by native speakers as the one that is most established as literal and central. (s. ix)

I bakgrunden skymtar prototypeteori, där en eller flera exponenter av en entitet – här betydelser av ett ord – uppfattas som mer typiska än vissa andra, vilka i stället ses som underavdelningar till de prototypiska exponenterna. Låt oss ta substantivet *gap* som exempel. I *NODE* ges ordet två "core senses": (1) 'a break or hole in an object or between two objects', (2) 'an unfilled space or interval'; till (1) hör underbetydelsen 'a pass or way through a range of hills', till (2) 'a difference, especially an undesirable one, between two views or situations'. Det är här lätt att intuitivt uppfatta den nära semantiska släktskapen mellan kärnbetydelse och underbetydelse i vardera fallet: "The core sense ... acts as a gateway to other, related senses" (s. ix); "There is a logical relationship between each subsense and the core sense under which it appears" (s. ix).

Två av de tre logiska relationer som i *NODE* definierar betydelse-släktskapen mellan kärnbetydelser och underbetydelser är välbekanta inom lexikalisk semantik (och exemplifieras även av *gap* ovan): "figurative extension of the core sense" och "specialized case of the core sense" (s. ix). Det tredje fallet har följande ordalydelse: "other extension or shift in meaning, retaining one or more elements of the core sense" (s. x). Denna formulering har karaktär av nödvändig slasktratt, avsedd att ta hand om sådana fall av semantisk släktskap som faller utanför de två mer stringent definierade relationerna, t.ex. relationen abstrakt–konkret i ett fall som *gear change*, med kärnbetydelsen 'an act of engaging a different gear while driving a vehicle' och den därtill hörande underbetydelsen 'a mechanism which changes gear on a motor vehicle', eller relationen (mänsklig) agent – instrument hos *printer*, med kärnbetydelsen 'a person whose job or business is

commercial printing' och underbetydelsen 'a machine for printing text or pictures on to paper, especially one linked to a computer'. Det senare exemplet visar att det inte alltid är självklart hur man skall betrakta två betydelser av samma polysema ord: är det fråga om en kärnbetydelse plus en underbetydelse eller om två kärnbetydelser? Intressant är att *NODE* uttryckligen ser detta som en empirisk snarare än teoretisk fråga: kärnbetydelser etableras på grundval av systematiska observationer av hur språket faktiskt används i de underliggande korpusarna (s. vii, ix).

Trots givna avgränsningsproblem vid många individuella uppslagsord – hur många kärnbetydelser, vilka och hur många underbetydelser? – representerar *NODE* en viktig tanke: att skapa mer struktur och genomskinlighet i vad som i många ordböcker framstår som ett tämligen kaotiskt semantiskt universum, där redovisningen av ordbetydelser snarare framhävt än tonat ner de ofrånkomliga, saussureskt arbiträra dragen i ett språks lexikon. Man spårar en pedagogisk strävan att bidra till ökad språklig medvetenhet i presentationen av ordens betydelser hos *NODE*: "[it] is designed to help the user, not only in being able to navigate the entry more easily ..., but also in building up an understanding of how senses in the language relate to one another and how the language is constructed on this model" (s. ix).¹⁴ Ur ett svensk lexikografiskt perspektiv är det intressant att konstatera att samma grundläggande syn på ordbetydelser långt tidigare manifesterats i *Svensk ordbok (SOB; 1986)*: "Betydelsenyanserna [motsvarande "subsenses" S.O.] inom lexemen betraktas som härledda ur kärnbetydelsena med hjälp av olika semantiska principer (utvidgning, överföring m.m. ...)" (s. XVI). Detta gäller också *NEO (1995: Inledning)*, där termen "kärnbetydelse" dock bytts ut mot "huvudbetydelse". En viktig skillnad är å andra sidan att de svenska lexikonerna inte gör någon semantiskt grundad distinktion mellan polysemi och homonymi på samma sätt som *NODE* och de övriga tre engelska ordböckerna (jfr Ohlander 1987:198f.).

Det bör påpekas att *NODE* inte är helt ensamt bland de fyra lexikonerna om idén med kärnbetydelser och underbetydelser, även om dess stringenta tillämpning av beskrivningsmodellen saknas i de övriga. Således nämner *Collins* ett undantag till sin princip att placera den vanligaste betydelsen först: "Where the editors consider that a current sense is the 'core meaning' in that it illuminates the meaning of other senses, the core meaning may be placed first" (s. xxi). Även *Encarta*

---

¹⁴ Något förvånande saknas i *NODE* den överförda betydelse (underbetydelse) av *navigate* som illustreras i detta citat; inte heller de övriga tre lexikonerna inkluderar den.

använder sig av begreppet, dock endast i samband med vissa grammatiska funktionsord, där "[a]n introductory summary of the word's 'core' or central meaning appears at the start of the entry" (s. xvii). Vid *some* är ordets "core meaning" formulerad på följande sätt: "A grammatical word used to indicate an unspecified or unknown quantity of people or things", en grund för de mer specifika användningarna av ordet. Också i samband med upplysningar om synonymer (se nedan) använder *Encarta* begreppet "core meaning", som den gemensamma semantiska nämnaren för en synonymgrupp. *American Heritage* poängterar att "[s]enses and subsenses are grouped to show their relationships with each other" (s. xxxiv) men talar inte explicit om "core meanings".

Huvudintrycket är att *NODE* står i en klass för sig när det gäller systematik i presentationen av hur olika betydelser hos ett och samma uppslagsord hänger samman, på olika nivåer; de övriga lexikonen har en "plattare" typ av presentation. Att *NODE* därigenom tilltalar en lingvist är givet – hur mycket dess mer hierarkiska presentationsätt uppskattas av ordboksanvändare i gemen är svårare att avgöra.

Samtliga lexikon har som princip att – med vissa principiella undantag – placera moderna, frekventa betydelser först: vid *gay* kommer betydelsen 'homosexual' i alla fyra lexikonen före den äldre, numera allt ovanligare betydelsen 'carefree and merry'. I två av ordböckerna (*Encarta*, *NODE*) är den senare betydelsen försedd med markören "dated".¹⁵ Som kontrast till samstämmigheten beträffande betydelseordningen vid *gay* kan nämnas ordet *gender*, där tre av lexikonen redovisar den traditionella grammatiska betydelsen före ordets icke-lingvistiska, sociokulturella innebörd, medan *Encarta* gör tvärtom – säkerligen frekvensmässigt väl motiverat numera.

Vad beträffar definitionernas utformning så är, föga överraskande, alla fyra ordböckerna noga med att framhålla att man ansträngt sig för att hålla betydelseförklaringarna på en så enkel och vardagsspråklig nivå som möjligt, "to avoid dictionary jargon, where feasible" (*Encarta*, s. xi). Den tiden är förbi när man i lexikon för "the general reader" kunde förklara betydelsen hos ett ord som *cat* enbart med en definition

---

¹⁵ I *NODE* påpekas också, i en "usage note" (jfr nedan), riskerna med att i dag använda ordet i den äldre betydelsen: "The word *gay* cannot be readily used unself-consciously today in these older senses without arousing a sense of double entendre, despite concerted attempts by some to keep them alive." I den första upplagan av *Collins* (1979) – även den med principen "moderna betydelser först" – är ordningsföljden mellan betydelseorna den omvända; dessutom betecknas där betydelsen 'homosexual' som "Informal", en markör som saknas i den senaste upplagan, ett ytterligare tecken på hur etablerat ordet har blivit i den nya betydelsen.

som 'small domesticated carnivorous quadruped' (*Concise Oxford Dictionary*, första uppl., 1911). Visserligen använder de fyra lexikonen fortfarande ord som *domesticated*, *carnivorous*, *mammal* och *feline* i sina definitioner – men därtill kommer information av en annan, mer encyklopedisk art, som att katter fångar råttor m.m., dvs. sådant som går utanför en definition i strikt bemärkelse. Det rör sig således om vad som i t.ex. *SOB* (1986: XVII) kallas "definitionstillägg", dvs. "upplysningar av skilda slag, som utan att direkt höra till definitionen bidrar till den semantiska beskrivningen".

Man kan vidare lägga märke till att inget av lexikonen använder sig av "Cobuild-definitioner", med fullständiga meningar (dvs. utan krav på syntaktisk utbytbart) som ett pedagogiskt men utrymmeskrävande särmärke (jfr Ohlander 1996:271f.). Ett sådant definitionsformat lämpar sig nog bäst i inlärnings-sammanhang, som i "learner's dictionaries" – på svensk botten brukas det i *Norstedts första svenska ordbok* (2001), en ordbok för barn.

I vissa fall blir definitionerna av bl.a. vetenskapliga fackuttryck ofrånkomligen alltför diffusa för att vara till mer specifik hjälp, t.ex. definitionen av *tagmemics* i *Encarta*: 'a grammatical analysis of language based on the way in which the different elements that make up a sentence are arranged within it'. Nödvändiga och tillräckliga betydelsekriterier? Det är svårt att tänka sig någon grammatisk analys som inte uppfyller denna definition. En mer upplysande förklaring ges i *NODE*: 'a mode of linguistic analysis based on identifying the function of each grammatical position in the sentence or phrase and the class of words by which it can be filled'.

Encarta och *American Heritage* kompletterar ofta sina definitioner med illustrationer för att i särskilt ömmande fall (?) klargöra ett ords betydelse. Båda lexikonen har t.ex. illustrationer vid såväl *collie* som *colonnade*; principerna bakom valet av ord som förärats en illustration ter sig sällan glasklara. Men visst, en bild piggar ofta upp – och färgbilderna av exempelvis blommor och fåglar i *American Heritage* bidrar verksamt till att konkretisera ordförklaringarna.

Ett ords semantiska avgränsning kan ofta skärpas med hjälp av synonymer – liksom även av antonymer och hyponymer; jfr *NEO* (1995: Inledning) – ord som ofta kommer till användning i ordförklaringar. Två av lexikonen ger upplysningar om synonymer i särskilda noter vid vissa uppslagsord, där synonymerna inte bara radas upp utan också avgränsas gentemot övriga ord i synonymfältet. I *Encarta*, under *gaze*, kan man således få reda på att synonymen *ogle* har betydelsen 'to look steadily at sb in a lecherous, suggestive way'. I en av de bortåt 750 synonymnoterna i *American Heritage*, under *sensuous*,

utreds bl.a. skillnaden mellan detta adjektiv och *sensual*: "*Sensuous* usually applies to the sense involved in aesthetic enjoyment, as of art or music"; "*Sensual* more often applies to the physical senses or appetites, particularly those associated with sexual pleasure". Denna typ av information, som saknas i *Collins* och *NODE*, är klart användbar, inte minst för de lexikonbrukare som har engelska som andraspråk eller främmande språk. Den kan också sägas representera en strävan att i någon mån komplettera den alfabetiska organisationsprincipen med ett semantiskt perspektiv, i vilket även upplysningar om antonymer skulle ha en given plats, som i t.ex. *Longman Language Activator* (1993).¹⁶

Ett ords betydelse(r) får i regel en klarare framtoning i sällskap med andra ord, i ett givet sammanhang. Därför spelar exempel en viktig roll som komplement till en definition. De senaste decenniernas trend i riktning mot autentiska – till skillnad mot konstruerade – exempel, hämtade från datoriserade korpusar, återspeglas tydligt i *NODE* ("All examples are authentic"; s. xiv), *Encarta* ("[The examples] are drawn from our Corpus of World English; s. xvii)" och *American Heritage* ("The examples are taken from our files of electronic and printed citations"; s. xxxv); i *Collins* finns inga motsvarande uttalanden.¹⁷ *Encarta* och *American Heritage* använder sig gärna av autentiska citat från kända författare i sin exemplifiering.

En särskilt viktig roll spelar exemplen i inlärningssammanhang, vilket i synnerhet "learners' dictionaries" tagit fasta på. Mitt intryck är att *NODE* har en rikhaltigare, mer konsekvent exemplifiering än de övriga, av vilka *Collins* – det minsta och lättaste lexikonet – har färre exempel än *American Heritage* och även *Encarta*. *NODE* verkar dessutom oftare ha fullständiga meningar som exempel. Ordet *pre-rogative* får i *NODE* tre exempel (samtliga fullständiga meningar), i *Encarta* likaledes tre exempel (två fullständiga meningar), i *American Heritage* ett exempel (ej fullständig mening), i *Collins* inget. Verbet *concede* har i *NODE* inte mindre än nio exempel (samtliga fullständiga meningar), att jämföras med *American Heritage* och *Collins* med ett exempel vardera, medan *Encarta* inte har något. Vid många, relativt

---

¹⁶ *NODE* ger vid ett antal facktermer för särskilt djur och växter även ett "alternative name" av mer vardaglig karaktär; efter definitionen av *echidna* står således att läsa: "Also called *spiny anteater*. Samma slags information finns även i *Collins*, som också vid vissa substantiviska uppslagsord ger en upplysning om semantiskt motsvarande – men morfologiskt obesläktade – adjektiv, oftast av latinskt ursprung, t.ex. *mural* (under *wall*) och *lapidary* (under *gemstone*).

¹⁷ Man kan alltid fråga sig i vad mån ett autentiskt exempel som *I've got to pick up my son's prescription* (*Encarta*) är överlägset ett påhittat exempel som tydligare illustrerar betydelsen hos uppslagsordet *prescription*; jfr Ohlander (1995:252f.).

entydiga uppslagsord, t.ex. vetenskapliga termer som *genome*, saknas emellertid exempel i samtliga lexikon.

Formella aspekter: stavning, uttal, grammatik

Beträffande uppslagsordens formsida – stavning, uttal, grammatiska egenskaper – finns det en rad intressanta skillnader mellan lexikonerna, ofta av praktisk betydelse för ordboksanvändaren. Låt oss börja med uppslagsordens ortografiska form.

Samtliga lexikon ger både brittisk och amerikansk stavning av ord som *colour/color* och *analyse/analyze*. I *Collins*, *NODE* och *Encarta* är det den brittiska stavningen som ger huvuduppslaget. I de två förstnämnda lexikonerna ges den amerikanska stavningsvarianten under det "brittiska" uppslagsordet, men även som eget uppslagsord (*color*: "the US spelling of *colour*"). *Encarta* använder enbart den senare principen, vilket också gäller *American Heritage*, med den skillnaden att det här är den amerikanska formen som utgör "normen" i relation till *colour* ("Chiefly British Variant of *color*"). Vid stavningsvariation av typen *realize–realise*, där båda varianterna kan förekomma i brittisk engelska (vilket framgår av *Collins*, *NODE* och *Encarta*), saknar *American Heritage* information om varianten med stavningen *-ise*.

Huruvida engelska sammansättningar skall förse med bindestreck, skrivs ihop eller som två ord är ett svårgenomträngligt område, där såväl principer som praxis kan variera. Som påpekas i *NODE* ("Hyphenation", s. xvi) finns t.ex. ordet *airstream* (den vanligaste varianten) även som *air stream* och *air-stream*. Beträffande *air bag* tycks det däremot råda enighet: ingen av ordböckerna ger här något alternativ till särskrivningen. Vid ett annat relativt nytt ord är stavningsbruket vacklande: där *NODE* endast ger *e-mail*, förekommer i de övriga lexikonerna även *email* och *E-mail* (uppslagsvariant i *Collins*). Ett annat välkänt problem i engelskan rör avstavning. Trots detta är det endast *American Heritage* som – i likhet med vissa "learner's dictionaries" – markerar möjliga avstavningar i sina uppslagsord, till hjälp vid praktiskt ordbehandlingsarbete.

Skillnader förekommer också i fråga om uttalsangivelser. En viktig sådan rör vilken typ av fonetisk transkription som används. *Collins* och *NODE* använder sig båda av IPA, hemtam för lingvister, medan uttalsangivelserna i såväl *Encarta* som *American Heritage* är av ett mer "hemmasnickrat" slag, mer lättillgängligt för den allmänne lexikon-

användaren.¹⁸ Båda använder det engelska alfabetets bokstäver, dessutom schwa och vissa diakritiska tecken (om än på delvis olika sätt): *food* uttalas enligt *Encarta* /food/, enligt *American Heritage* /fo@od/; *foot* enligt både *Encarta* och *American Heritage* /fo*ot/; *oasis* enligt *Encarta* /o@ áyssiss/, enligt *American Heritage* /o@-a@·si*·s/. *NODE* ger inga uttalsangivelser för vare sig *food* eller *foot* (däremot för pluralformen *feet*), i enlighet med sin uttalade policy: "Generally speaking, native speakers of English do not need information about the pronunciation for ordinary, everyday words" (s. xvii); uttalet av *oasis* ges däremot, liksom för många andra mindre vardagliga ord, som *emission* och *semantic*. Principen är att "pronunciations are given where they are likely to cause problems for the native speaker of English" (s. xvii). Urvalet av ord med uttalsangivelse blir därigenom något oförutsägbart. Den som inte behärskar uttalet av engelskans centrala ordförråd är således mer betjänt av de övriga lexikonerna.

Det är också av intresse att notera att endast *American Heritage* anger alternativa uttal av ord på *-ile*, som *missile* och *hostile*, där slutstavelets diftongerade uttal, gängse i brittisk engelska, ofta är reducerat till ett diffust schwa i amerikansk engelska. Däremot anger *American Heritage* inte de alternativa uttalen av ett vanligt ord som *schedule*, till skillnad mot *Collins*, *NODE* och *Encarta*. Man kan således konstatera att inget av lexikonerna på uttalsområdet helt förmår leva upp till sina föresatser att spegla "world English".

Även beträffande grammatiska upplysningar uppvisar de fyra ordböckerna betydande skillnader. Ett ords grammatiska egenskaper bidrar ofta till, eller samvarierar med, ordets betydelseomfång. Inte bara ordklassstillhörighet – *go* som verb har inte samma betydelse som substantivet *go* (*have a go* etc.) – utan även ordklassinterna distinktioner, t.ex. transitiva–intransitiva verb, spelar här en central roll. Därför utgör grammatisk information en väsentlig ingrediens i varje lexikon som syftar till att ge en allsidig belysning av hur orden i ett språk fungerar. Kvalificerade grammatiska (liksom stilistiska och pragmatiska) upplysningar blir naturligtvis särskilt viktiga i ordböcker som inte bara vänder sig till infödda talare, utan också är tänkta som hjälp vid produktion av engelska som främmande språk eller andraspråk. I synnerhet gäller detta förstås "learners' dictionaries", liksom ett än mer produktionsinriktat lexikon som *Longman Language Activator* (1993; jfr Ohlander 1995:253f.).

---

¹⁸ Jfr Malmgren (2001:20) beträffande valet i svenska lexikon mellan IPA-systemet och en mer inhemsk uttalsnotation.

Samtliga fyra ordböcker anger ordklassstillhörighet, även om terminologin skiljer sig åt på vissa punkter.¹⁹ *Collins*, *NODE* och *Encarta* använder den numera gängse termen "determiner" för bestämd och obestämd artikel,²⁰ liksom vid förenade pronomen som *every* eller *some*. *American Heritage* håller sig till en mer traditionell engelsk terminologi: *the* "def.art.", *a* "indef.art", *every* "adj" (till skillnad mot t.ex. *everybody*, som klassificeras som pronomen i samtliga lexikon). *Collins* klassificerar vissa ord – t.ex. *however* och *nevertheless* – som "sentence connector" i stället för adverb, en textlingvistisk ordklassvinkling som dock inte förefaller konsekvent genomförd. Exempelvis klassas *anyway* som adverb – trots att dess betydelse anges med bl.a. just ordet *nevertheless*, dvs. samma ord som självt klassas som "sentence connector". Praktiskt spelar detta kanske mindre roll men för varje vän av grammatisk konsekvens och ordning ter det sig milt upprörande. *Collins* använder också termen "sentence substitute" som ordklassbegrepp vid "words such as *yes*, *no*, *perhaps*, *definitely*, and *maybe*. They can stand as meaningful utterances by themselves" (s. xviii). Detta kan ses som ett ambitiöst försök att dels ytterligare rensa upp i adverbträsket, dels skilja mellan "riktiga", emotionella interjektioner (som *ouch!* eller *shit!*) och mer sansade uttryck som *yes* och *no*. De sistnämnda ges i *NODE* ordklassbeteckningen "exclamation", en ersättning för "interjection" som just genom sin större vardaglighet riskerar att bli missvisande: att *ouch!* och *shit!* väl motsvarar beteckningen "exclamation" är uppenbart – men ett normalsansat *yes* eller *no*? Den allmänna slutsats man kan dra av ordklassinnovationerna i *Collins* och *NODE* är den gamla vanliga: ordklassbestämning är lika lite som betydelseredovisning någon exakt vetenskap, desutom terminologiskt svårhanterad.

Samtliga lexikon ger mycket god täckning av de i engelskan – liksom i svenskan – vanliga sammansatta verben (partikelverb, "phrasal verbs") av olika slag, som *take off* och *bump into*. Endast *Collins* anger om "verbpartikeln" i det enskilda fallet är adverb eller preposition, relevant information bl.a. beträffande engelsk pronomenordföljd (*I took it off – I bumped into him*).

Beträffande lägre, dvs. ordklassinterna, grammatiska nivåer är skillnaderna mellan de fyra ordböckerna ännu tydligare. Gemensamt för

---

¹⁹ Inte i något av lexikonerna innebär olika ordklassstillhörighet olika uppslagsord: *go* som verb och som substantiv – och som adjektiv (*All systems are go*) – sorterar under samma uppslagsord.

²⁰ Dessa lexikon nämner dock även de traditionella termerna, t.ex. *NODE*: *the* "[called the indefinite article]".

dem är att samtliga skiljer mellan hjälpverb och huvudverb, liksom mellan transitiva och intransitiva verb eller verbbetydelser.²¹ I *NODE* markeras distinktionen transitiv–intransitiv med klartextbeteckningarna "with obj." respektive "no obj.", medan "with adverbial" anger obligatoriskt adverbial, dvs. vad som i engelsk grammatik brukar kallas "complement": vid verbet *put* ges således markeringen "with obj. and adverbial", en mer fullständig valenskaraktistik än i de övriga lexikonen. En ytterligare skillnad mellan *NODE* och de övriga lexikonen gäller substantiv, där *NODE* markerar om ett substantiv eller en substantivbetydelse syntaktiskt fungerar som "count noun" eller "mass noun" – en i den engelska grammatiken central distinktion: *lamb* i betydelsen 'lammkött' har markören "mass noun", medan de övriga lexikonen nöjer sig med att ge själva betydelsen.

Även vid adjektiv och adjektivbetydelser är skillnaderna betydande. *Encarta* och *American Heritage* ger till skillnad från *Collins* och *NODE* inte några syntaktiska upplysningar om att adjektiv som *afraid* och *alive* endast förekommer predikativt, inte attributivt, eller att *galore* alltid står efterställt (jfr filmen *Whisky Galore* 'Massor av whisky'), liksom *present* i betydelsen 'närvarande' till skillnad mot framförställt *present* ('nuvarande'). Sådan information ges i såväl *Collins* och *NODE* med hjälp av olika grammatiska markörer. I de andra ordböckerna kan man ibland, via exempel, sluta sig till hur adjektivet i fråga konstrueras. Detta är dock inte alltid möjligt: *Encarta* anger tre betydelser för *afraid* – men ger inte ett enda exempel. Såväl *Encarta* som *American Heritage* ger var sitt exempel på efterställt *galore* – hur skall detta tolkas av den som inte redan vet, som obligatorisk eller potentiell efterställning? *Collins* använder också för vissa adjektiv och adverb den i engelsk grammatik vanliga termen "intensifier", t.ex. vid adverbet *fucking* i *a fucking good time*. I *NODE* betecknas samma ord i stället med termen "submodifier", dvs. "an adverb which is used to modify an adjective or another adverb" (s. xii). *NODE* använder också markören "sentence adverb" vid ord som *surely* och *doubtless*, vilka i *Collins* ges beteckningarna "sentence modifier", men även "sentence substitute" (jfr ovan).

Som torde ha framgått har *Collins* och i synnerhet *NODE* en betydligt högre grammatisk ambitionsnivå – som tar sig delvis olika

---

²¹ *Encarta* markerar också reflexiva verb ("vr"), som t.ex. *wash oneself*; märkligt nog saknas i *Encarta* den vanliga reflexiva användningen av *behave*, dvs. *behave oneself* 'uppföra sig ordentligt'. *Collins* använder markören "copula" vid verb som konstrueras med predikativ, t.ex. *seem*, vilket i *NODE* och *American Heritage* enbart betecknas som intransitivt; *Encarta* anger att detta verb även kan fungera transitivt (*We seem to have a misunderstanding*), en inte helt okontroversiell analys.

uttryck, inte bara terminologiskt – än *Encarta* och *American Heritage*. Detta gynnar "produktiva" användare, dvs. sådana som t.ex. i sitt eget skrivande vill kunna konsultera ett lexikon även beträffande hur ord ingår i konstruktioner med andra ord. Positivt är också att både *Collins* och *NODE* ger grammatisk information inte bara för hela uppslagsord, utan också för speciella betydelse, vilket borgar för god precision och framhäver sambandet mellan betydelse och grammatik hos enskilda ord. Särskilt *NODE* ger också rikhaltiga exempel som illustrativa komplement till de grammatiska markörerna. Samtidigt är det uppenbart att man som lexikonbrukare här är betjänt av ett relativt stort, eget förråd av grammatiska begrepp för att kunna tillgodogöra sig den information som bjuds, trots de termförklaringar som ges i lexikonerna. Hur mycket (ord)grammatik tål den genomsnittlige ordboks-användaren? Att gå mycket längre än *Collins* och *NODE* är knappast tillrådligt.

Vad beträffar grammatiskt sammanhållna ordkombinationer så redovisar samtliga lexikon en stor mängd fraser och idiom av olika formalitetsgrad. Det är också värt att notera att endast *NODE* systematiskt uppmärksammar och exemplifierar vanligt förekommande kollokationer, som t.ex. *earn one's living* och *make (it) abundantly clear*.

Ordhistoria

Upplysningar om ords ursprung och släktskap – och i en del fall uppgift om ordets ålder i språket (första belägg) – har sedan länge varit vanliga inslag i engelska "desk dictionaries".²² Sådan information svarar också mot ett genuint "folklingvistiskt" intresse; många människor tror fortfarande att etymologi är vad språkvetare i gemen främst sysslar med.

Samtliga fyra lexikon ger traditionell etymologisk information. Vid uppslagsordet *gravlax* kan man således få reda på ordets skandinaviska ursprung: svenskt enligt *NODE* och *American Heritage*, svenskt eller norskt enligt *Encarta*, norskt eller en norsksvensk kombination enligt *Collins*. En redan nämnd specialitet för *American Heritage* är hänvisningar till indoeuropeiska (ibland semitiska) rötter i ett särskilt appendix, till glädje för den språkhistoriskt intresserade: vid *gravlax*

---

²² I Sverige är det först i *NEO* (1995) som sådana historiska upplysningar blir en del av lexikonartiklarna. Även *Norstedts första svenska ordbok* (2001), avsedd för barn, har med ordhistoriska upplysningar vid vissa uppslagsord (t.ex. *leopard* och *lyda*), däremot inte etymologisk information av mer teknisk art.

hänvisas sålunda till roten *ghrebh-*. Vad som däremot saknas i *American Heritage* – utom i särskilda "History Notes" (se nedan) – är uppgift om när ett ord tagits i bruk i engelskan, dvs. en ungefärlig uppgift om första belägg, för såväl äldre som nyare ord. I *Collins* anges för *gravlax* 1900-talet, medan *Encarta* är mer precist: "Mid-20thC." *NODE* saknar tidsuppgift för *gravlax*, vilket förefaller vara ett olycksfall i arbetet eftersom lexikonet generellt ger upplysningar om ordens ålder, ofta mer exakt än *Collins* och *Encarta*.²³ *NODE* anger dessutom ålder för enskilda ordbetydelser. Vid t.ex. *gravity* anger lexikonet "late15th cent." för betydelsen 'extreme or alarming importance' och "17th cent." för den moderna, newtonska betydelsen. En sådan semantisk finmaskighet vid dateringen, av givet allmänt intresse, saknas i de övriga lexikonen (*Collins* anger 1500-talet och *Encarta* 1400-talet för *gravity* som helhet).

Generellt saknas mer precisa tidsangivelser för ord som funnits i språket sedan fornengelsk tid, t.ex. *day*. I sådana fall får beteckningen "Old English" tjänstgöra som ungefärlig tidsangivelse, något som dock förutsätter vissa språkhistoriska kunskaper hos ordboksanvändaren, bl.a. gränsdragningen mellan fornengelska och medelengelska. I *NODE* används dessutom – dock ej helt konsekvent, förefaller det – "Middle English" som tidsangivelse, t.ex. vid *perfect*, där *Collins* och *Encarta* i stället, mer precist, anger 1200-talet.²⁴ *NODE* använder ibland också termen "late Middle English", t.ex. vid verbet *perfuse* (enligt *Collins* och *Encarta* från 1500-talet), vilket kan medföra viss förvirring med tanke på att lexikonet i andra fall använder mer precisa angivelser som "late 15th century" om ungefärligen samma period (jfr *gravity* ovan). Att medelengelskan inte är en helt exakt definierad period gör det inte lättare för den oinvidde.²⁵ Att det då också är mer läsarvänligt att – som *Collins* och *Encarta* – i stället ange specifika århundraden för den aktuella perioden är uppenbart.

Förutom etymologier i traditionell mening ger de fyra lexikonen en hel del annan, mer specifik bakgrundsinformation i samband med många uppslagsord. *Encarta* talar om "'Why?' etymologies" (s. xvii),

²³ Jfr t.ex. följande tidsangivelser för det svenska lånordet *orientteering*: "C20" (*Collins*; = 20th century), "Mid-20th C" (*Encarta*), "1940s" (*NODE*).

²⁴ Även *American Heritage* använder ibland termen "Middle English" (liksom "Old English") i sina etymologiska upplysningar, vilket i vissa fall indirekt kan fungera som grova dateringar, t.ex. vid *perfect*.

²⁵ Under uppslagsordet *Middle English* avgränsas perioden tidsmässigt på följande sätt i de fyra lexikonen: "about 1100 to about 1450" (*Collins*); "c. 1150 to c. 1470" (*NODE*); "from about the 12th to the beginning of the 16th centuries AD" (*Encarta*); "from about 1100 to 1500" (*American Heritage*).

NODE om "internal etymologies". Vid *glamour* (som ofta felaktigt uppfattas som franskt lånord, inte minst i Sverige) utreder samtliga lexikon inte bara sambandet mellan ursprungsordet *grammar* och *glamour* (en skotsk variant från 1700-talet) – de ger också en förklaring till ordets nuvarande betydelse, liksom *NEO* (1995). Vid *quark* och *spam* (jfr ovan) refererar samtliga lexikon till James Joyce (*Finnegans Wake*) respektive Monty Python som impulsgivare. *American Heritage* ägnar en av sina bortåt 350 informativa "word histories" åt just ordet *quark* – liksom åt *ombudsman* och *OK*; det sistnämnda uppslagsordet får vederbörlig uppmärksamhet även i en av de över 400 "word history essays" som finns i *Encarta*, liksom – mer kortfattat – i *NODE* och *Collins*. Man får också i samtliga ordböcker veta den faktiska bakgrunden till ordet *gravlax* (*Encarta*: "originally the fish was marinated in a hole in the ground"). Från *gravlax* är steget inte långt till *red herring*, i betydelsen 'villospår', där samtliga ordböcker utom *Collins* ger en förklaring (*NODE*: "so named from the practice of using the scent of red herring in training dogs").

I de fyra ordböckernas strävan att berätta intressanta saker om vissa uppslagsord – ordhistorier vid sidan av ordhistoria – ges även utrymme åt folketymologiska uppfattningar i ett kritiskt perspektiv. *NODE* menar i sin "Introduction" (s. xiv) att "folk etymologies ... have traditionally simply been ignored in dictionaries." Detta är inte helt sant. Den folketymologiska tolkningen av adjektivet *posh* ("Port Out, Starboard Home"), använt som typexempel i *NODE* (s. xiv), diskuteras sålunda kritiskt i den tredje upplagan av *American Heritage* (1992), liksom i den senaste upplagan; även *Encarta* tar upp ordets folketymologiska aspekt, så även *Collins*.²⁶ Hursomhelst är det klart att sådana upplysningar, ofta med betydande underhållningsvärde, har sin givna plats när det gäller att öka den allmänna medvetenheten om ordhistoria och dess utforskning, något som samtliga lexikon bidrar till.

"Usage"

Det finns bland många engelsktalare en viss ängslan över att kanske inte alltid tala och skriva "proper English". *NODE* konstaterar (s. xiv): "Interest in questions of good usage is widespread among English speakers everywhere, and many issues are hotly debated." Därför finns

---

²⁶ Redan den första upplagan av *Collins* (1979) nämner den gängse folketymologiska uttolkningen av *posh*, men till skillnad från den senaste upplagan sägs det inget om att denna uppfattning saknar egentligt stöd.

det också, vid sidan av tidningarnas språkspalter, dussintals med "usage handbooks" avsedda att ge auktoritativa rekommendationer på en mängd kontroversiella punkter, de flesta klassiker, andra av färskare datum.²⁷ På Internet finns likaledes listor med "dos and don'ts" beträffande allt från interpunktion till grammatik; fältet är vildvuxet, med många självutnämnda experter. Även större lexikon tar av hävd gärna upp språkriktighetsfrågor till behandling, mest vokabulär men även en hel del grammatik. Så sker även i de här aktuella ordböckerna, till skillnad från t.ex. *NEO* (1995). Syftet är, för att tala med *NODE* (s. xiv), "to give information and offer reassurance in the face of some of the more baffling assertions about 'correctness' that are sometimes made."

Presentationen av "usage" kan skilja sig åt mellan de fyra lexikonerna: där ett har en separat "usage note" för ett visst uppslagsord kan ett annat ge samma information som en integrerad del av själva lexikonartikeln.²⁸ Däremot föreligger ofta ett slags grov konsensus om vad man bör ta upp. Exempelvis kommenteras verbet *aggravate* i den för somliga talare fortfarande svårsmälta betydelsen 'annoy' i särskilda noter, utom i *Collins*, som nöjer sig med stilmärket "informal". I jämförelse med denna klassiker är t.ex. *agenda* och särskilt *graffiti* relativa nytillskott, där frågan gäller om dessa ursprungligen plurala substantiv grammatiskt bör behandlas som plurala eller singulara i engelskan, t.ex. med avseende på predikatsverbets presensform. I *Collins* ges även här den relevanta grammatiska informationen koncist i respektive lexikonartikel. De övriga lexikonerna behandlar *agenda* i en särskild not, medan *graffiti* får en egen not i *NODE* och *American Heritage*, men inte i *Encarta*. Samma tendens kan urskiljas vid ordet *gender* i jämförelse med *sex*. Den sociokulturella dimensionen hos *gender* betonas i utförliga noter i alla ordböckerna utom *Collins*, som knappast på ett adekvat sätt redovisar den "nya" betydelsen hos ordet.

Den moderna användningen av *gender* ger lätt associationer till ord som *man* och *mankind* med syftning på både män och kvinnor, dvs. människor i allmän betydelse. Detta är ett gammalt språkbruk –

---

²⁷ I *NODE* påpekas i en särskild "usage note" (vid *millennium*), lägligt med tanke på utgivningsåret, att *millennium* stavas just så och att stavningen *millenium* "is a common error (found in just over 10 per cent of citations in the British National Corpus)"; felet är inte direkt okänt i svenskan heller.

²⁸ *NODE* innehåller enligt egen utsago (omslagets baksida) "500 usage notes", *American Heritage* ca 365 enligt listan över sådana (s. vii) – på omslagets baksida anges i stället drygt 450 "usage notes" och i "Introduction" (s. viii) över 500. För *Collins* anges (omslagets insida) "hundreds of helpful usage notes"; motsvarande uppgift för *Encarta* saknas.

fornengelskans *man* hade just 'människa' som sin huvudbetydelse (*NODE*: "usage note" vid *man*) – som på senare år kommit att uppfattas som sexistiskt och därför utsatts för kritik, i synnerhet från feministiskt håll. Samtliga lexikon manar här till viss försiktighet: *Collins* säger, något förvånande, inget vid uppslagsordet *man* – däremot kommenteras *mankind* i en särskild not (liksom vid *-man* som sammansättningsled, t.ex. i *salesman*, med rekommendationen *salesperson*); *Encarta* varnar för de förgräpliga användningarna av *man* och *mankind* med markören "often considered offensive"; såväl *NODE* som *American Heritage* utreder i stället situationen i särskilda noter.

Exemplet *man* antyder det drag av politisk korrekthet på vokabulärområdet som gör sig påmint i många andra fall och som också uppmärksammas i lexikonerna. Ett sådant är *African American* kontra *Afro-American*. Enligt *Collins* är *Afro-American* helt enkelt "another word for *African-American* [sic]" – något ytterligare sägs inte. Att detta inte är hela sanningen blir klart när man går till de andra ordböckerna. I en lång not (vid ordet *black*) framhåller *American Heritage* att *African American* "achieved sudden prominence at the end of the 1980s", dock utan att nämna att detta till stor del skedde på bekostnad av *Afro-American*. Detta görs däremot klart i de två övriga lexikonerna: "*African American* has vigorously overtaken *Afro-American*" (*Encarta*: not vid *African American*); "*Afro-American* ... has now largely given way to *African American*" (*NODE*: not vid *Afro-American*).²⁹ Vid det delvis likartade förhållandet mellan *Eskimo* och *Inuit* betonar däremot samtliga lexikon att det senare ordet i många sammanhang håller på att tränga ut det förra. Här kan också, i ett skandinaviskt perspektiv, nämnas det parallella fallet *Lapp* kontra *Sami*. I *Collins* finns *Sami* inte ens med som uppslagsord (att *Lapp* kan uppfattas som "offensive" nämns inte heller), en grov miss kan man tycka. *American Heritage* har visserligen med både *Lapp* och *Sami*, men utan att markera deras olika valörer; skillnaden jämfört med lexikonets behandling av *Eskimo* och *Inuit* är uppenbar. I *Encarta* beskrivs *Lapp* som "an offensive term for a member of the Sami people", medan *NODE* i två korta noter, en vid *Lapp* och en vid *Sami*, ger en fyllig karakteristik av de två ordens karaktär och användning.

Ett ytterligare ordpar av intresse i detta sammanhang är *gay* och *queer*. Det senare ordet, länge enbart ett nedsättande uttryck, har sedan

---

²⁹ Såväl *Encarta* (not vid *African American Vernacular English*) som *American Heritage* (not vid *Black English*) ger också värdefulla upplysningar om olika termer för vad som ofta kallas för just "Black English", ett sammanhang där även termen *Ebonics* hör hemma sedan 1990-talet.

1980-talet även kommit att användas av homosexuella om sig själva, som ett medvetet alternativ till *gay*, med delvis andra konnotationer. Ordet har blivit "reclaimed". Ett indicium på detta är bl.a. den brittiska TV-serien "Queer", där själva namnet fortfarande kan väcka anstöt: den gamla innebörden lever kvar vid sidan av den nya. Om detta kan man läsa i "usage notes" (vid *queer*) i såväl *Collins* som *NODE* och *American Heritage*, medan *Encarta* endast ger halva sanningen ("an offensive term meaning homosexual").

Det kan således skilja sig en hel del mellan lexikonerna i deras redovisning av hur enskilda ord används. Vid grammatiska språkriktighetsfrågor är större enigheten större, delvis beroende på att den grammatiska materien är trögare än den lexikaliska. Förändringarna går inte lika fort; antalet käpphästar tycks mer eller mindre konstant (jfr dock ordgrammatik som vid *graffiti*; se ovan). Sålunda finner vi i samtliga fyra lexikon "usage notes" angående bruket av *hopefully* som satsadverb, frågan om *different* bör – eller kan – konstrueras med *from*, *to* och/eller *than* samt, självfallet, problemet med så kallade "split infinitives", dvs. de mycket vanliga fall där ett eller flera ord tränger sig in mellan infinitivmärket och själva infinitivformen, som i det berömda exemplet från "Star Trek": *To boldly go where no man has gone before*. När *NODE* kom ut väckte det på sina håll ett ramaskri – med tidningsskriverier och Internet-debatt som följd – att lexikonet (därtill från Oxford University Press) föga överraskande konstaterade att "in standard English the principle of allowing split infinitives is broadly accepted as both normal and useful" (not vid *split infinitive*; jfr Ohlander 1999). De andra ordböckerna uppvisar samma oförstående inställning till ett förbud mot "split infinitives", en inställning som inte på något sätt är ny, men som fortfarande tycks kunna väcka till liv en oanad stridslust med nästan moraliska övertoner, trots att konstruktionen sedan länge finns belagd hos högt ansedda skribenter och talare.

Frågor om "usage" har således en förmåga att engagera långt bortom förnuftets gräns, naturligt nog eftersom det ju ofta rör sig om dolda sociala värderingar snarare än om rent lingvistiska bevekelsegrunder, även om få torde vara villiga att erkänna att så är fallet (jfr Andersson & Trudgill 1992, Bauer & Trudgill 1998). Det är därför bra, och förhoppningsvis medvetandehöjande, att sådana frågor får relativt stort utrymme i de aktuella ordböckerna. Av särskilt intresse i sammanhanget är den "usage panel" som *American Heritage* anlitar för att mäta inställningen till välkända tvistefrön. Denna panel består av drygt 200 språkligt engagerade personer – författare, akademiker (inklusive lingvister), journalister etc. – och inrymmer välkända namn som t.ex.

Fay Weldon, Erica Jong, Harold Bloom och Steven Pinker. I lexikonets långa "usage note" vid *split infinitive* kan man utläsa att panelen är jämnt delad för och emot konstruktionen i fall där endast *ett* adverb är inblandat (som i *To boldly go ...*); om det i stället rör sig om flera, tunga adverb accepteras detta av endast 23 procent av panelen. I båda fallen framstår panelen, inte särskilt överraskande, som mer konservativ – eller preskriptiv – än de flesta lingvister. Beträffande *man* 'människa' (jfr ovan) konstateras: "a majority of the Usage Panel still accepts the generic use of *man*, although the women members have significantly less enthusiasm for this usage than the men do."³⁰

Encyklopediska upplysningar

Som redan påpekats innehåller samtliga fyra lexikon en betydande mängd rent encyklopedisk information, till skillnad mot t.ex. *NEO* (1995).³¹ Att inkludera sådana upplysningar i en ordbok är inte självklart men numera ett nästan obligatoriskt inslag i konkurrensen på den engelskspråkiga lexikonmarknaden, åtminstone vad gäller ordböcker av det här aktuella slaget. Argumentet för att frångå den traditionella, men knappast oproblematiske boskillnaden mellan "words" och "facts" formuleras på följande pragmatiska sätt i *NODE* (s. x), men skulle kunna gälla för även de övriga lexikonerna: "names like Shakespeare and England are as much part of the language as words such as *drama* or *language*, and belong in a large dictionary"; lexikonet innehåller därför "all those terms forming part of the enduring common knowledge of English speakers, regardless of whether they are classified as 'words' or 'names'." Det rör sig, i alla ordböckerna, främst om namn på personer och geografiska enheter, inte bara i den engelskspråkiga världen. Men även andra mer eller mindre välkända begrepp och företeelser av namnkaraktär tas upp, t.ex. *Independence Day*, *King James Bible* (dock ej i *Encarta*) och *Taj Mahal* (dock ej i *American Heritage*). Även förkortningar av diverse slag – som *RNA*, *rwd* (*Collins*, *Encarta*: 'rear-

---

³⁰ Ett indicium på att denna användning av *man* är varken ovanlig eller allmänt fördömd är en rubrik som "How Man Began", med syftning på människans ursprung, på framsidan till ett nummer av *Time* från år 1999 (August 23).

³¹ Det första större svenska lexikon som ger encyklopedisk information är *Norstedts svenska ordbok + uppslagsbok* (1999; första upplagan 1997), med "14.000 encyklopediska uppslagsord" (s. III), ett antal som står sig väl i jämförelse med de fyra engelska ordböckerna. Även *Norstedts första svenska ordbok* (2001) innehåller encyklopediska upplysningar, "ungefär 2000 faktaartiklar" (baksidestexten).

wheel drive') och *.rw* (*American Heritage*: 'Rwanda (in Internet addresses)' – förekommer i ansevliga mängder.

Om det kan skilja sig åt en del mellan lexikon vad beträffar vilka ord som redovisas, så gäller detta i än högre grad i fråga om vilka namn och namnrelaterade företeelser som tas upp som egna uppslagsord. Som exemplen ovan visar ter sig ett betydande mått av godtycke som oundvikligt, även om det råder full enighet mellan lexikonerna på väsentliga punkter, som t.ex. berömda författare och vetenskapsmän, politiker, länder och stora städer etc. Sålunda återfinns *Samuel Johnson* bland de encyklopediska uppslagsorden i samtliga lexikon; hans amerikanska motsvarighet inom lexikografin, *Noah Webster*, saknas märkligt nog i *Encarta*. Som svensk blir man naturligtvis stolt över att i samtliga lexikon finna både *Ingmar Bergman* och *Björn Borg*; *Greta Garbo* saknas i *Encarta*, *Ingemar Stenmark* finns med endast i *American Heritage*, medan boxningsvärldsmästaren *Ingemar Johansson* helt lyser med sin frånvaro. *Dag Hammarskjöld* figurerar i samtliga ordböcker, *Trygve Lie* i tre (ej i *Encarta*). Bland dagens superikoner är förstas *Bill Gates* oundviklig, men även *Sir Paul McCartney* finns med i de fyra lexikonerna, liksom *Noam Chomsky* och *Jacques Derrida*. Mer gåtfullt är att både *Bruce Springsteen* och *Madonna* saknas i *American Heritage* – *Springsteen* även i *Encarta* – medan de finns med i *Collins* och *NODE*. Och vart har Sveriges stolthet *ABBA* tagit vägen?

En inblick i den relativa finmaskigheten i lexikonens encyklopediska nät – liksom i dess något idiosynkratiska karaktär – erbjuder bl.a. vissa ortnamn. Samtliga lexikon har som uppslagsord med inte bara *Göteborg* (*NODE*: 'Swedish name for Gothenburg', ett intressant uttrycksätt) utan – något överraskande – även *Jönköping* (jfr *NODE*-citaten ovan: "enduring common knowledge of English speakers"?). Att *Helsingør* är inkluderat i alla lexikonerna är måhända mindre förvånande med tanke på stadens berömda son, Hamlet. Som jämförelse kan nämnas att *Kiruna* är uppslagsord i tre av lexikonerna (ej i *American Heritage*), *Narvik* och *Åbo* endast i *Collins* och *NODE*.

Vilka principer som styr urvalet av encyklopediska uppslagsord framstår således ofta som något gåtfullt, i och för sig högst begripligt med tanke på materialmängden. Detta illustreras också av andra företeelser än ortnamn. Så är exempelvis *Russian Revolution* och *Hamas* uppslagsord endast i *Collins* och *NODE*. Exemplen kan givetvis mångfaldigas.

Namn på litterära och andra konstnärliga verk utgör i regel inte egna uppslagsord men kan dyka upp under ett författarnamn eller i något annat sammanhang (som *Hamlet* vid *Helsingør*). Emellertid har *Encarta* ett antal "cultural notes" i samband med vissa uppslagsord, noter som

"typically refer to titles of books, movies, plays, and musical pieces ..." (s.xix). I en sådan not, under *pride*, nämns Jane Austens *Pride and Prejudice*, under *third* filmen *The Third Man*. Naturligtvis blir det mest slumpen som avgör om stöter på en sådan "cultural note", särskilt som *Encarta* inte ger någon samlad uppställning över vilka uppslagsord som är försedda med sådana noter. Å andra sidan skall man inte underskatta de bildningsfrukter som oplanerad "browsing" kan erbjuda.

I urvalet av encyklopediska uppslagsord framskymtar ibland vissa kulturskillnader, dock ej helt symmetriskt. De mest brittiska lexikonerna, *Collins* och *NODE*, har båda med de legendariska amerikanska basebollspelarna *Babe Ruth* och *Joe DiMaggio*, liksom basketspelaren *Michael Jordan*. Dessa finns självfallet också representerade, samtliga med bild, i *American Heritage*; i *Encarta* finns däremot endast *Babe Ruth*. Däremot saknar *American Heritage* – till skillnad mot de övriga – inte bara de engelska fotbollslegenderna *Stanley Matthews* och *Bobby Charlton*, utan också *Maradona*, en av fotbollens största genom tiderna.³² Även om *American Heritage* har med den kanske allra störste, *Pelé*, är intrycket ändå att detta lexikon är mer ensidigt fokuserat på amerikanska förhållanden än vad *NODE* och *Collins*, liksom *Encarta*, är på brittiska och europeiska. Misstanken får ytterligare näring av att *American Heritage* är det enda lexikonet som inte har med förkortningen *UEFA* (Union of European Football Associations) bland sina encyklopediska uppslagsord, en underlåtenhetssynd som vore otänkbar i de övriga tre lexikonerna.

Både *Encarta* och *American Heritage* använder ofta foton och andra bilder – bl.a. kartor vid vissa geografiska namn – i samband med encyklopediska uppslagsord. Även här är det ofta svårt att finna någon bärande princip för om ett uppslagsord är försett med bild eller inte. *Stalin* och *Mao Zedong* har bild i båda lexikonerna, men *Hitler* bara i *American Heritage*. Varför? Att *Sarah Bernhardt* och *Charlie Chaplin*, liksom *Miles Davis* och *Bob Dylan*, har bild i båda lexikonerna är väl motiverat. Men varför saknas bild på *Louis Armstrong* i *American Heritage*, ironiskt med tanke på lexikonets namn och Armstrongs odiskutabla roll för jazzens utveckling? "I stället" har den i och för sig förträfflige *Quincy Jones* (inget uppslagsord i *Encarta*) porträtterats i *American Heritage*, liksom *Ray Charles*.³³ Man kan också fråga sig

³² I ett specifikt brittiskt – eller snarare engelskt – perspektiv noterar *NODE* beträffande Maradona att "his apparent handball scored a goal in the quarter-final match against England", dvs. Maradonas beryktade "hand of God" i VM 1986.

³³ Om Ray Charles står bl.a. följande att läsa i *American Heritage*: "American musician and composer whose songs, such as 'I Can't Stop Loving You,' are rooted

varför *Billie Holiday*, jazzens kanske största sångerska, saknar bild i *Encarta*, ett öde hon för övrigt delar med *Frank Sinatra* – i *American Heritage*. Vill man hetsa upp sig över reella eller förmenta orättvisor saknas förvisso inte anledningar ... Särskilt anmärkningsvärd är den amerikanska populärkulturens njugga behandling i *American Heritage*, av alla lexikon (jfr även den ovan noterade frånvaron av *Madonna* och *Bruce Springsteen*). Man frågar sig vilka principer som i detta avseende styrts urvalet av uppslagsord, liksom av bilder.³⁴

Trots en hel del uppenbara egendomligheter och ofrånkomlig brist på konsekvens rymmer de fyra lexikonen en mängd användbar information inom de aktuella namnrelaterade områdena. Det är onekligen praktiskt att i en och samma volym kunna få reda på både vad baseball är – dvs. vad ordet *baseball* betyder – och vem Babe Ruth var. Ett logiskt nästa steg, som ytterligare skulle integrera ordkunskap och faktakunskap inom ramen för ett lexikon, vore förstås att etablera länkar mellan uppslagsordet *baseball* och därmed direkt relaterade encyklopediska uppslagsord, som *Babe Ruth*. I ett elektroniskt medium är sådana länkar en självklarhet. Kommer de att, åtminstone i någon mån, kunna bli det i kommande bokupplagor av t.ex. de här aktuella fyra lexikonen?

Avslutande kommentar

De fyra lexikon som här har granskats har i stort sett samma inriktning, mot samma slags engelska ordförråd i globaliseringens tidevarv. Såsom framgått finns det både likheter och skillnader mellan dem, i stort och i smått. Varje lexikon har sin egen själ, uppbyggd av en kombination av karakteristiska drag, av starka och ibland mindre starka sidor. Vart och ett av de fyra lexikonen framstår som ett imponerande bevis på vad modern lexikografi kan åstadkomma, ett resultat av sofistikerad språkteknologi styrd av lingvistisk analys och hantverksskicklighet. De kan också vart och ett sägas representera den kontinuerliga breddning

---

in gospel music, blues, and jazz." Att undgå att nämna att Ray Charles inte minst är sångare är i sig något av en prestation. Att sedan påstå att Ray Charles skrivit Don Gibsons välkända "I Can't Stop Loving You" är närmast åtalbart (att Ray Charles hade en av sina "greatest hits" med låten år 1962 är en annan sak); att denna typiska countrylåt skulle vara typisk för Ray Charles rötter i gospel, blues och jazz är befängt. Mycket slarvigare kan det inte bli på knappt två rader.

³⁴ Det kan noteras, att såväl Springsteen som Madonna finns som egna uppslagsord i både *Norstedts svenska ordbok + uppslagsbok* (1999) och *Norstedts första svenska ordbok* (2001).

utöver det lexikografiska kärnområdet som de senaste decennierna, åtminstone inom engelsk lexikografi, varit en tydlig utvecklingslinje – ordboken som källa till delvis annan kunskap än tidigare, men ändå fast rotad i ordens former och betydelser.

Vilket av de fyra lexikonerna man bör välja – om man nu bara skall välja ett – beror till stor del på vem man är och därmed på vilka behov och önskemål man har: Är engelska mitt förstaspråk eller ett andraspråk/främmande språk? Är jag en "receptiv" snarare än en "produktiv" lexikonbrukare? Grad av lingvistiskt intresse och språklig medvetenhet spelar naturligtvis också in, liksom smak: Vilket tycker jag är mest praktiskt, en relativt platt eller en mer hierarkisk presentation av ordbetydelser? Vilken layout föredrar jag?

Behöver man t.ex. uttalsangivelser för samtliga uppslagsord är inte *NODE* det primära valet, utan kanske *Collins* (om man vill ha IPA-notation) eller *Encarta*. Vill man ha information om synonymer för vissa uppslagsord är *American Heritage* och *Encarta* av givet intresse, liksom om man uppskattar översiktliga uppställningar, t.ex. över "major alphabets of the world". Vill man däremot ha maximal ordning och reda bland uppslagsordens betydelser och grammatiska egenskaper är *NODE* det bästa valet. Är man främst intresserad av amerikansk engelska är förmodligen *American Heritage* den främsta kandidaten, liksom om man inte tycker sig kunna avvara illustrationer i färg – såvida man inte störs av t.ex. lexikonets relativt knapphändiga grammatiska upplysningar. Prioriterar jag "world English" kan *Encarta* vara intressant – men även de andra. Om storlek och vikt spelar roll ligger *Collins* väl till. Och så vidare ...

Här skall inte göras något försök till fullständig rankning av de fyra ordböckerna. På ett allmänt plan kan likheterna också sägas vara större än skillnaderna. Om jag ändå har någon favorit är det *NODE*. Mitt skäl är den sammantagna effekten av dess lingvistiska stringens inom det lexikografiska kärnområdet, dess rika och genomtänkta exemplifiering, dess i jämförelse med de övriga lexikonerna få luckor (även inom det encyklopediska området) och – inte minst – dess uttalade ambition att befrämja en modern språksyn, implementerad bl.a. i dess många insiktsfulla "usage notes". De övriga lexikonerna saknar ingalunda dessa goda ting. För mig framstår ändå *NODE* som mer än blott *primus inter pares* (uppslagsord i samtliga lexikon), dvs. som *a cut above the rest* (*a cut above* inkluderat endast i *Encarta* och *NODE*: 'noticeably superior to'; den vanliga frasen *a cut above the rest* exemplifierad endast i *NODE*).

Skillnaderna mellan dagens lexikon och pionjärernas ansträngningar är på många sätt drastiska – men ändå inte svindlande. Dagens

ordböcker skulle definitivt vara igenkännliga även för det sena 1700-talets eller det tidiga 1800-talets lexikonanvändare: de är inte som bilar i jämförelse med den tidens hästskjutsar. Dr Johnson och Noah Webster skulle ha känt sig hemma med millennieskiftets engelska lexikon – och nickat gillande.

Litteratur

The American Heritage Dictionary of the English Language. Third Ed. 1992. Houghton Mifflin Company.

Andersson, Lars-Gunnar & Peter Trudgill 1992: *Bad Language*. Penguin.

Bauer, Laurie & Peter Trudgill (eds) 1998: *Language Myths*. Penguin.
Collins Dictionary of the English Language (Collins English Dictionary) 1979. Collins.

Concise Oxford Dictionary 1911. Oxford University Press.

Gullberg, Ingvar E. 2000: *Svensk-engelsk fackordbok*. Tredje uppl. Sthlm: Norstedts Ordbok.

Longman Language Activator – The World's First Production Dictionary 1993. London: Longman.

Malmgren, Sven-Göran 1992: Om behandlingen av polysema ord i enspråkiga ordböcker. I: *Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden*. Red. av Ryth Vatvedt Fjeld. Oslo: Nordisk forening for leksikografi, 137–143.

Malmgren, Sven-Göran 2001: Kärnämne eller käckhetsfaktor. I: *Språkvård* 2, 18–23.

Nationalencyklopedins ordbok (NEO) 1995 (tre band); 2000 (ett band). Höganäs: Bra Böcker.

Norstedts första svenska ordbok 2001. Sthlm: Norstedts Ordbok.

Norstedts stora engelsk-svenska ordbok. Tredje uppl. 2000. Norstedts Ordbok.

Norstedts stora svensk-engelska ordbok. Tredje uppl. 2000. Norstedts Ordbok.

Norstedts svenska ordbok + uppslagsbok. Andra uppl. 1999. Sthlm: Norstedts Ordbok.

Nyordsboken. Med 2000 nya ord in i 2000-talet. 2000. Sthlm: Norstedts ordbok.

Ohlander, Sölve 1987: "Ord, ord, hemskt mycke ord." Kring en svensk definitionsordbok. I: *Moderna språk* LXXXI, 193–208.

- Ohlander, Sölve 1995: Le mot juste? Några tankar kring "världens första produktionslexikon". I: *LexicoNordica* 2, 237–259.
- Ohlander, Sölve 1996: "The Big Four". "Learners' dictionaries" inför 2000- talet. I: *LexicoNordica* 3, 257–278.
- Ohlander, Sölve 1999: "He begged her to indecently think of him." Split infinitives heading for a bold new millennium. I: *Papers on Language: Learning, Teaching, Assessment. Festskrift till Torsten Lindblad*. IPD-rapport 1999:02. Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik. S. 132–160.
- Radford, Andrew, Martin Atkinson, David Britain, Harald Clahsen & Andrew Spencer 1999: *Linguistics: An Introduction*. Cambridge University Press.
- Svartvik, Jan 1999: *Engelska – öspråk, världsspråk, trendspråk*. Sthlm: Norstedts Ordbok.
- Svartvik, Jan & Rikard Svartvik 2001: *Handbok i engelska*. Sthlm: Norstedts Ordbok.
- Svensk ordbok (SOB)* 1986. Sthlm: Esselte Studium.
- Winchester, Simon 1998: *The Professor and the Madman*. HarperCollins.